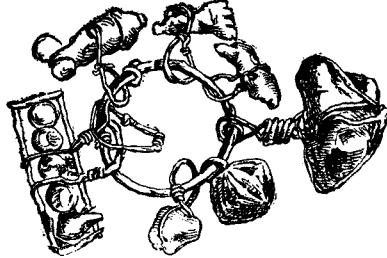

Dragulj iz predhistoričke dobe.

Dne 25. travnja 1878. krajišnik Damian Stanković iz Surduka (kućni br. 42), kotara Stare Pazue u Sriemu, našao je slučajno na obali Dunava, nedaleko od Surduške skele, ovaj veoma znameniti dragulj (*cimelium*). U isti par, što ga se dokopao, ugleda isti Stanković još jedan zlatan predmet u spodobi oble ploče, te ga htjede uloviti, ali talasajuća se voda mal ne iz ruku mu ga ugrabi i dalje odnese. Stanković položi predmet u ruke kotarskoga predstojnika St. Pazue, koj ga 28. svibnja odpremi c. kr. glavnomu zapovjedničtvu u Zagrebu kao vis. krajiškoj zem. uprav. oblasti na razvid i ocienu, a ova ga uslied izveštaja muz. ravnateljstva izkupi, i nar. zemalj. muzeju veledušno u dar prikaza.

Znanstvena vrijednost ove dragocienosti tolika je, da se jedva dà procieniti, pošto spada medju najredje i najsajnije spomenike predhistoričke dobe.

O jednom, dva milimetra debelom, zlatnom okrugu, koj je istom žicom na zavoj utvrđen, i komu je promjer 18 milim., visi osam pomanjih duguljastih, od pol do jednoga milim. debelih zlatnih okrugića, na isti način utvrđenih. O sedam tih okrugića visi pako po jedan predmet; osmi je okrugić bez predmeta, nego je vjerojatno, da je i o njem nešto visilo, ali se iztrgnulo i propalo. Šest je od tih privjesaka istom onom žicom, od koje je i dotični okrugić sastavljen, privezano i utvrđeno; a jedan, žljebastoj krugljici u nutri praznoj priličan, utvrđen je na okrugiću spajaćim mazom, što pokazuje na nešto veći stepen umjetnosti. Ovaj zadnji jest od zlata, promjerom od 9 milim.; jedan je raztrošeni okrugljasti jaspis, promjerom od 6 milim.; tri su od kosti, od kojih je jedan podpun phallus, 17 milim. dug, a ostala dva, 13 milim. duga, s jednoga kraja prikazuju se kao phallusi, a s drugoga kao ručne pesti; jedan predstavlja četverouglastu, 22 milim. dugu a 9 milim. široku, tanku

zlatnu pločicu sa pet oblutaka s oboje strane; a zadnji je napokon komad zlatne rude u naravi, šesterokrat žicom obložen, ali je sve to jedna te ista žica, koja se ozdo na čvrst uzao svija, te krajevi njezini uzlaze i gube se u priečku, iz koje gori jedva vire. Kosteni predmeti i jaspis probušeni su, te kroz njihove rupice prolazi zlatna žica okrugličeva. Sve to teži ukupno 12,0095 gram.

Već na prvom pogledu radnja na našem dragulju izdaje se kao prvotna, naime predhistorička. Sve se izkazuje na njem neugladjenoga načina, jer se umjetnost, kada se načinio i rabio, još u povelju nalazila. Kako smo rekli, predmeti su jednostavno žicom omotani i tim utvrđeni; a i ono, što se kao umjetno izkazuje, naime sljepljenje na zlatnoj krugljici, sasvim je primitivno namaknuto; žljebci pako na istoj krugljici i obluci na pločici, postali su bez dvojbe natiskom u kalupih, koje su u ono doba praviti znali. Glede pločice vidi se jasno i to, da je dvostruka, i da se može na dvie istoga načina razstaviti, jer jedna je sve naokolo podvrnuta tako, da drugu drži i sklapa. Pošto se je ovaj ures našao na samu, uz obalu, i vjerojatno ne ondje, gdje je prvotno stajao, nije moguće točno opredjeliti doba, na koja pravo spada.

Zlata se do sada nije našlo ni u arkeolitičkih ni u neolitičkih otkrićih; ono se najprije pokazuje u bakreno doba. Po P. Casalis de Fondouce u Skandinaviji prvo dolazi na vidik već za prve dobe bakrene; u Irskoj za druge. Gosp. J. Mestorf u svom sastavku „*Die vaterländischen Alterthümer Schleswig-Holsteins (Hamburg 1877 p. 17)*“ svjedoči za Dansku: „*Ausser der Zinnbronze wurde in der Bronzezeit auch feines Gold zu Schmuck verarbeitet*“; te prilaže sliku prstena od dvostruke žice na zavoj sastavljena i nekog uresa pakružnoga (*Tab. VII. br. 2 i 5*). U dvorani IV. kodaujskoga muzeja izloženo je *100 torques et diadèmes, 70 bagues et 150 bracelets en fil d'or double, 30 bracelets en or solide etc. Trouvailles réunies, faites dans les tombeaux de l'âge de bronze; elles proviennent partie de sépultures à inhumation (première période) et partie de sépultures à incinération (deuxième période. V. Vald. Schmidt. Notice sur les musées de Copenhague 1875 p. 3.)*. I u našem muzeju nalazi se jedna naruhvica u tvrdom zlatu od tri debele žice na zavoj sastavljena (teži 60,45 gram), koja se zakopčava tako, što pučić, kojim se, malko uzgor zavintim jedan kraj dokončava, zalazi u rupicu, kojom razito drugi kraj svršuje. Kaže se, da je našasta skupa sa dvie druge srebrne, koje su isto u naš muzej dospjele, u grobu na Solinu, ali

radnja je na njih sasvim prvotna i jednostavna, kovina se isto sasvim čista izkazuje, te nije nevjerovatno, da se i na Solinu može naići na predhistoričke spomenike i radi važnosti ondješnjega položaja, i što prva doba same solinske poviesti dopiru do basne (vojna pripomoć, koju Solin bio bi pružio Grkom na predobiće Troje).

Gosp. P. Casalis de Fondouce u svojoj razpravi „*Les allées couvertes de la Provence (Matériaux 1877. p. 441. sqq.)*“ pripovijedajući o otkriću groba u pećini na gori Castellet kod Arlesa, veli, da su se tu medju drugim predmeti od kamena našli kotačići od lanca, koji su bili djelomice od biele i maslinasto-sive stiene, djelomice pako iz bronza, jedan samo od zlata (dug 45 milim. a 37.10 gr. težak) i jedna tanka zlatna pločica (42 milim. duga a 8 široka, sa rupicom na oba okrajka, ponješto nalična onoj na našem dragulju); te razpravljajući o tih zlatnih predmetih nastavlja: „*on est conduit à reconnaître que l'or apparaît en France et dans le bassin du Rhône dès le commencement de l'âge du bronze*“; neodobrava mnijenje g. Chantre, koj u svom glasovitom djelu „*l'âge du bronze dans le bassin de Rhône*“ tvrdi, da se zlato u Francezkoj pojavlja već za prelaza iz neolitičkog u bakreno doba; te napokon zaključuje, da se je do sada u Francezkoj naišlo na zlatne predmete, ležeće skupa sa bronzenimi, samo na četiri mjesta, t. j. u Villenhonneuru (*Charente*), u Singleyracu (*Dordogne*), u Bourgetu i u Castelletu. Ispitao je i sastavinu Castelletova zlata, te sravnajući ju s onom zlatne žice našaste u Roknitzu kod Darguna (zl. 84,56 — sr. 14,17 — plat. 0,92), zlatnoga prstena u Wittenmooru (zl. 84,25 — sr. 14,78 — bakr. i želj. 0,97), zlatnoga prstena u Friedrichsruhe (zl. 86,93 — sr. 11,65 — bakr. 1,43), mjesta ležeća u gornjoj Njemačkoj, našao je u svom čistoga zlata 90,9 gr., srebra 9,1 gr., i jedva neznatnih tragova bakru i željezu.

U što se tiče Švajcarske, o zlatu ondje našastom obavieščuju nas gg. E. Desor i L. Favre u zlatnom djelu „*Le bel âge du bronze lacustre en Suisse (Paris 1874 p. 25)*“. Vele oni: „*il en existe très peu dans les stations lacustres*“; a da i to malo zlatnih predmeta, što se do sada tu otkrilo „*sont d'une minceur extrême, ensorte qu' ils ne représentent qu' un poids très minime. Il existe dans la collection Schwab quatre bagues en or, dont l'une est représentée Pl. III. fig. 5. Nous en possédons nous-même une semblable avec des ornements repoussés. La station de Mörigen a fourni à M. le Dr. Gross le pendant d' oreilles de fig. 18, qui est peut-être le bijou le plus remarquable*

*que l'on ait retiré de nos lacs*¹. Ovdje nam je primjetiti, da ona žljebasta krugljica na našem dragulju veoma je nallična onim „*quatre bagues*“, koje se čuvaju u sbirci gosp. Schwaba.

Gosp. Nikola Janković pisao je o zlatnih predmetih iz bakrene dobe našastih od Floriana Römra čuvara Peštanskoga muzeja (*V. Congr. inter. d' anthrop. et d' archéol. préhist. Paris 1868 p. 323*), ali nam to djelo žalibože nepoznato.

U našoj zemlji i zato, što se je s njezinim iztraživanjem veoma zaostalo (do g. 1872. nebiaše skoro traga predhist. predmetom u muzeju), malo se do sada zlatnih predmeta iz bakrene dobe odkrilo. G. 1858. našlo se je u ritu medju Tenjom i Palacom nedaleko od Osieka šest zlatnih prosto izradjenih kotura (vele tanjura), od kojih četiri prodjoše u peštanski muzej, a dva su vlastitost gosp. pl. Mihalovića vlastelina u Orašovici. Vjerojatno, da ovi potiču iz bakrene dobe, pošto tu na blizu g. 1877. u šarenoj lenii iduć k Lemetinskoj bari Petar Jurić, orajuć svoju livadu, odkrio je veliku žaru punu svakojakih bakrenih predmeta, koji su trudom gosp. Prof. Andrije Kodrića većim djelom došli u zemalj. muzej. U istom muzeju nalazi se jedna naušnica od jednostavne žice iz suhoga zlata našasta medju kostmi prosto pogrebenoga čovjeka blizu Starog Grada na Hvaru, koja se očituje kao plod najprimitivnije radnje. Tu se čuva još jedna naušnica iste vrsti odkrita na rtu blizu mora izpod Dobrinja na Krku, gdje se bakrenih predmeta dosta izkopalo. Na istom otoku Krku naime na Garići blizu Vrbnika u ogromnoj mogili g. 1873. našasta su dva ogrljaka iz zlatne žice mal ne 2 milim. debele prosto izradjene, o kojih se nesmiye ni najmanje dvojiti, da nepadaju na bakrena doba, pošto sve, što se je u tom humcu odkrilo, u to doba spada. Mi smo već u našem popisu predhist. predmeta naveli i opisali predmete, koji su za razkapauja toga humca na vidik došli. Žica je u obih 1,65 met. duga,

¹ Po gosp. Grossu to su dakle „*le pendant d' oreilles*“ naime privesci uha; po nas su same naušnice, koje su se preko uha metale. Gosp. Andj. Angelucci našao je g. 1874. u Ordoni apuljskoj na podpuno oružanom vojniku „*alcuni doppi dischi di filo di bronzo a spirale, somiglianti ad occhiale, che giudicai fossero ornamenti della corazza (Gli ornamenti spiraliformi in Italia. Torino 1876. p. 5)*“. Mogli su se rabiti i za ukras odjela, pošto smo i mi našli takovih, koji su visili o zapinjači, na Grobniku. *V. Popis predmeta iz predhist. dobe u zem. muzeju u Zagrebu str. 39 br. 2. Tab. IV. br. 2.*

a teži ukupno 42,65 gram. Razlučbu nemožemo navesti, pošto nenađosmo, tko bi nam ju točno izveo. U ostalom žica je iz suboga zlata, te se i nehovice lomi. Sasvim sličnih se našlo u Francezkoj iz bakrene dobe. Gosp. P. Cazalis de Fondouce piše (*Matériaux l. c. p. 457*): „*Au Bourget, MM. Perrin et Costa de Beauregard on pêché en divers emplacement un fil tordu, un morceau de bague et trois débris de feuilles minces . . . dans la sépulture de Singleyrac on a trouvé, avec un épée à poignée pleine et un hache de bronze, une douzaine de fils d' or de 1 millimètre et demi de diamètre, grossièrement arrondis et roulés en spirale et formant collier*“.

Po L. de Ronchaud (*Dict. de Antiq. Paris 1775*): „*le découverte et le travail de l'or remontent aux origines de la civilisation*“; te jamačno kako se gdjegdje prosvjeta promicati počela, tu se i zlato pomaljalo. Znamo, da su najstariji azijski narodi zlato poznavali i izradjivali. Basna o kolkidskom zlatnom runu povela je Grke na prvo poveće morsko poduzeće. Ovi su već tada primali zlato iz uralskih i altajskih ruda putem Kavkaza i crnoga mora. Sjevero-zapadni narodi jesu li ga prvo dobili po moru od Feniciaua i Grka, to se još danas nedaje točno opredjeliti. P. Cazalis l. c. muije, da jim je ovim putem iz prva došlo; ali je vjerojatnije, da su ga u ono prvo doba primali iz sjevero-zapadne Azije kopnom i po Dunaju, kojim su se putem i kašnje sami ondješnji narodi u Evropu preseljivali, te da su se još za bakr. doba i naše strane ovim putem sa zlatom upoznale.

Po Herodotu čašće Phallusa (φαλλός, *Phallus*) kao znamen (*symbolum*) rodne naravne sile biaše kućno kod starodavnih Inda, Egjipćana i Pelažga, a po ovih zadnjih se udomaćilo kod Grka, koji su ga osobitimi svečanostmi obavljali¹; ali kašnje radi posve mašnje razpuštenosti hje napokon zabranjeno (*Aristot. Poët. IV. 14*). U Siriji i u Egiptu za Ptolomejaca nastavi se sve to većim zanosom; odakle prodje množ phallusa u tajnu sbirku muzeja borbonskoga. Vjerojatno od Pelažga primiše to čašće isto kao Grci i Etrurjani,

¹ φαλλοχώρα, φαλλοφόρια, φαλλοὶν πόριον V. *Herod. II. 48. 49. 51. V. 26. VI. 137.* — *Schol. Aristoph. Ach. 243.* — *Schol. Luc. de Syr. dea 16.* — *Phot 637. 22.* — *Athen. XIV. 621.* — *Arnob. 5. 176* — *Clem. Alex. Protrep. 29.* — *Theodoret. cur. Gr. aff. I. 722.* *D. Müller. Gesch. d. griech. Litter. II. 197.* — *Gerhard de relig. Herm. 1845. p. 3.* — *O. Müller. Etrusk. I. 77.* — *Micali. Mon. per la stor. de' ant. pop. XIII. a.* — *Götting. Gesch. d. röm. Staatsverf. 28.*

ali kao grobni znamen (*Zoëga. Obel. p. 215. — Gerhard, über die Gottheiten der Etrusker A. 61. 62.*). Rimljani, koji su rado svakovrstno bogoslužje osvojenih si naroda u Rim prenašali, i ovo primiše kao svoje, te su ga i dalje širili (*V. Augustin. De Civ. D. VI. 9, 3*). Nego to čašće nesmije se smatrati barem do nekoga doba iz sadašnjega gledišta. To za dugo bjaše nevino štovanje rodnoga načela, koje su ipak kašnija doba savjestnija brižno uklonila (*J. Grimm. D. Mythol. II. 1209*).

Pauli (*Enciklop. Lexic*) veli o Phallusu: „*dessen Verehrung sich durch alle Naturreligionen von ihren rohesten Anfängen an bis zu dem Untergang des Heidenthums hindurch zieht*“. Tomu je dokaz i ovaj naš dragulj, o kom smo već kazali, da se bakrenoj dobi pripisati ima.

Po Forcelliniu $\varphi\lambda\lambda\acute{o}\varsigma$ bjaše „*ligneus, vel vitreus vel coriuceus*“ a rabio se navlastito u bakičkih svečanostih „*quem in Bacchi festis plaustro impositum per rura et urbe: magno honore circumferebant*“. Na našem su uresu kosteni. Mi smo nabavili prošle godine jedan iz čisto bakrenoga doba. Ovaj je od bakra, nosi uho, kroz koje se uzica vukla; te se preko vrata bacao, navlastito djeci kao amajlija, da jih od zla duha učuva. Dug je ovaj naš 48 milim., promjer rupice mu 12 milim., a teži 18,25 gram. Našast je god. 1876. uz množinu bakrenih mnogovrstnih predmeta na livadi Dra. Mavra Fischera prema Jarku nedaleko od Rume tri stope duboko. Gosp. baron O. Hemerlin u prigledu arkel. društva Švedskoga (*Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Stockholm. II. 165 - 205. XVII.*) izdao je nekoliko švedskih i norvežkih spomenika, među kojimi ima šest komada kamenitih, o kojih kaže, da su bezdvojbeno phallusi.

Gosp. E. Beauvois, izvješćujući o pomenutom švedskom prigledu, veli ovako o porabi phallusa za predhistoričkoga doba (*Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme. 2. Série. Tom. VIII. p. 22*): „*il est étonnant que notre auteur et de nombreux antiquaire suédois, norvégiens, anglais, aient émis à leur égard tant de conjectures invraisemblables sans trouver la seule explication plausible. Il est d'ailleurs certain, que le phallus, sous le nom légèrement modifié de vælsé, fut l'objet d'un culte en Norvège, jusqu'au temps de Saint-Olaf, qui abolit cette honteuse pratique après l'an 1000 (Voy. Saga de Saint-Olaf dans Flateyjarbok, édité par Gudbrand Vigfusson et C. R. Unger. T. II. Christiania 1861—2 p. 331—335; — et Vælsa*

thättr, édité par G. Vigfusson dans Nordiske Oldskrifter. T. XXVII. Copenhague 1860 p. 133—138)^a. U Italiji našlo se phallusa u razvalinah ciklopičkih zidina Alatria, Ternia i Säpina (*Micali l. c. Göttling l. c.*). Gosp. B. Gastaldi izdao je jedan prastari bakreni, našem u veoma naličan (*Iconografia di alcuni oggetti di remota antichità rinvenuti in Italia. Torino 1869*). I u *Bullettino dell' istituto archeol. di Roma* (1868 p. 290) opisuje se amajlija na način dietinskoga phallusa, koja je visila o vratu dečka „*per liberarlo dai mali e da fascino*“, na kojoj bjaše etručki nadpis. U petnaestoj siednici zastupnika znanstvenih društva u Parizu g. 1877. (*Matériaux l. c. p. 194*) gosp. Félix Voulot naviesti: „*qu' il a trouvé récemment en Lorraine un autel gaulois phallique selon lui unique jusqu'ici . . . M. Voulot établit une comparaison entre cet autel et un autre situé en Suède, et qu'il a déjà publié dans son livre les Vosges avant l' Histoire. L' analogie est frappant pour les caractères et le légendes.*

I ručica na našem dragulju stoji u tjesnom odnošaju kao amajlija sa phallusom; ali ćemo o tom drugi put naposeb probesjediti, pošto nas na to nutka jedan drugi dragulj našega nar. muzeja, koj predstavlja zavjetnu ruku našastu u Sotinu. S. L.

B i a č.

(*Ulomak iz arkeol. putopisa 1873*).

Iz Solina nastavih moj put kroz divnu onu obalu do Staroga Kastila. Još iste večeri imao sam sreću sastati se s nekujimi poglavitim ondješnjimi stanovnicima, naime s Drom Cega mjestnim načelnikom a vrlo poznatim rodoljubom, sa starim prijateljem A. Katalinićem i s g. Antunom Hrgovcem, koji me dobro uputiše o položaju bjačke okolice, dapače zadnji mi i tu znatnu uslugu izkazao, što me je cieti sliedeći dan kroz onu prostranu dolinu pratio, i na mnogu stvar uputio, koju drugako bio bi promašio.

Sjeverno Stafilejskoga Kastila širi se prostrano polje naokolo strma brežuljka, koj mu kao u sreću leži, te se to polje izza brežuljka sve više steže, i napokon se u tjesne drage pretvara. Brežuljak se još danas zove veli Biač, a kosa, po kojoj se s iztočne strane nanj uzpieti možeš, mali Biač. Na vrhuncu velikoga Bica, koj neopasuje više od 400 metara, leži sada crkva sv. Onofrija, sazidana god. 1475., kako bi se činilo po nadpisu ure-